

Czytanie ze zrozumieniem: Francuski portret

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Ilustracja interaktywna](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Jerzy Snopek, *Francuski portret XBW*, „Twórczość” 1984, nr 2.

Czytanie ze zrozumieniem: Francuski portret

Jean-Honoré Fragonard, *Dziewczyna czytająca książkę*, ok. 1776

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Francuski pisarz i polonista Paul Cazin napisał monografię na temat Ignacego Krasickiego pt. *Książę Biskup Warmiński Ignacy Krasicki 1735–1801*. W pracy tej przyglądał się osobowości Księcia Biskupa Warmińskiego, jak i jego środowisku. Starał się określić miejsce utworów Krasickiego w literaturze powszechnej, konfrontując jego dzieła z La Fontaine'em czy Wolterem.

Jak wielki polski pisarz prezentuje się w oczach odbiorców? Przed jakimi dylematami staje autor monografii, jakie stawia pytania i jakie kryteria ocen przyjmuje?

Twoje cele

- Przeanalizujesz tekst na temat monografii Cazina poświęconej Krasickiemu.
- Wyjaśnisz, według jakich kryteriów francuski polonista ocenił postać i dorobek Krasickiego.
- Dokonasz analizy innego przykładu francuskiego portretu — dzieła francuskiego malarza François Bouchera.

Przeczytaj

((Jerzy Snopek

Francuski portret XBW

1. Po przeszło czterdziestu latach od daty wydania francuskiego otrzymaliśmy polski przekład (Michała Mrozińskiego) książki Paula Cazina o Krasickim. W ciągu tych lat wiedza o autorze *Monachomachii* bardzo się wzbogaciła. Oprócz wielu prac szczegółowych powstały dwie monografie, z których jedna, pióra Mieczysława Piszczkowskiego, poświęcona jest przede wszystkim twórczości Krasickiego, druga zaś – autorstwa Zbigniewa Golińskiego – skupia się głównie na przedstawieniu życia pisarza. Syntetyczny charakter ma również książka Romana Wołoszyńskiego *Ignacy Krasicki. Utopia i rzeczywistość*. [...]
2. Nasuwa mi się uwaga, że wśród naszych historyków literatury, szczególnie tej dawniejszej, występuje obawa przed podejmowaniem prac **monograficznych**, poświęconych poszczególnym pisarzom. Nie łączyłbym tego zjawiska ze skrupułami metodologicznymi, ale ze swoistą pedanterią. Ona to więzi w zarodku śmiałe plany (?) uczonych. Nigdy nie są dość pewni, czy wszystkie materiały są już zebrane. Ta dążność do powiedzenia ostatniego słowa, ta obawa przed pochopnym wnioskowaniem wobec niedoskonałej materii przesłanek sprawiły, że wyłącznie cudzoziemcy są autorami monograficznych ujęć twórczości Bohomolca, Trembeckiego czy Węgierskiego (by pozostać przy Oświeceniu). [...]
3. Lektura francuskiej monografii Krasickiego uzmysławia nam, jakim dobrodziejstwem może być talent literacki historyka literatury (innych uczonych oczywiście też). Cazin jest świetnym stylistą i nawet w przekładzie polskim trudno tego nie zauważyć. Píše z polotem, ale dobry smak zdąży go zawsze ustrzec przed efekciarstwem i brawurą. Tzw. prawda historyczna nie krępuje

jego pióra, Cazin nie poświęca jej dla błyskotliwego sformułowania, jeśli się natomiast z nią mija, to na ogół ze względów, o których już wspominałem. Zarówno osobowość Księcia Biskupa Warmińskiego, jak i środowisko, w którym się obracał, wreszcie tzw. tło historyczne przedstawione zostały bardzo sugestywnie. Co by się bowiem nie powiedziało o brakach w podstawie materiałowej pracy Cazina, musimy przyznać mu głęboką znajomość naszej kultury, godne podziwu wtajemniczenie w sprawy polskich dziejów. [...]

4. Omawiając utwory Krasickiego, Paul Cazin konfrontuje je ciągle z odpowiadającymi im dziełami literatury francuskiej, stanowiącymi często niekwestionowany dorobek literatury powszechnej. Przy różnych okazjach porównuje Księcia Biskupa Warmińskiego z Fenelonem, Fontenelle'em, La Fontaine'em, La Bruyere'em, Wolterem etc. Nie zapomina także o rodzimych dla Krasickiego tradycjach literackich, które zna doskonale, stara się jednak oceniać jego utwory z punktu widzenia ich miejsca w historii literatury powszechnej. Pisząc zatem o *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadkach*, nie zapomina o randze tego utworu w kontekście lokalnym, jako dzieła prekursorskiego, ale jednocześnie rozważa chłodno, choć obiektywnie, braki (duże) i walory (niewielkie) „pierwszej polskiej powieści” na tle ówczesnych osiągnięć literatury europejskiej w tym zakresie. Stara się przy tym cieniować swoje oceny, nie przeocza udanych fragmentów w utworach „poronionych” i zauważa słabsze strony dzieł wybitnych. Rzadko zdarza się, że nie znajduje żadnego dobrego słowa i pisze o jakimś utworze z wyraźną niechęcią. Tak się rzecz ma w przypadku „śmiertelnie nudnej” *Historii na dwie części podzielonej*, w której nasi historycy literatury dostrzegali przecież różne wartości. Z drugiej strony Cazin znacznie wyżej niż polscy badacze ceni *Uwagi*, pierwsze polskie eseje, wydane dopiero po śmierci pisarza. Charakteryzując *Myszeidę*, dopuszcza możliwość inspiracji ze strony osławionego poematu Fryderyka II,

który Władysław Konopczyński określił jako „paszkwil nad paszkwile”. Trzeba przyznać, że w świetle analiz Cazina nie można wykluczyć oddziaływania *Wojny konfederatów*, utworu przesyconego nienawiścią do polskośći, na twórcę *Myszeidy*. Odważne to zestawienie rzuca cień na morale Księcia Biskupa Warmińskiego.

5. Nie możemy jednak powiedzieć, że autor książki jest stronnicy. Z dużą inwencją i wnikliwością zmierza do scharakteryzowania osobowości Krasickiego, gdyż – jak twierdzi – jest to pisarz szczególny, którego osobowość wysuwa się na plan pierwszy jego dzieł, „staje [...] między stronicą książki a czytelnikiem”. Czy rzeczywiście jest tak, jak pisze Cazin? Być może chciał on tylko uprzedzić ewentualne posądzenie go o bezpośrednie i dość natarczywe wykorzystywanie twórczości pisarza dla przedstawienia i objaśnienia cech jego charakteru. Jak już jednak zaznaczyłem, Cazin stara się być subtelny i obiektywny, stara się uwzględnić wszystkie dane, nie zaś dobierać je do założonego z góry schematu. Dlatego pochwały francuskiego historyka są wiarygodne, a jego uwagi krytyczne – godne szacunku i zastanowienia.
6. Jak zatem wygląda Książę Biskup Warmiński na portrecie stworzonym przez Cazina? Właściwością szczególną tego wizerunku jest to, że wiele cech negatywnych i nagannych składa się w całość, która mimo wszystko wzbudza sympatię. Bo też Cazin żywił niewątpliwie to uczucie w stosunku do swego bohatera. Imponuje Francuzowi dobry i niezawodny smak Krasickiego, przejawiający się zarówno w twórczości literackiej, jak i w życiu. Cecha ta wyróżniała Księcia Biskupa Warmińskiego na tle każdego środowiska. Z niekłamany podziwem Cazin cytuje liczne świadectwa niezwykłego daru zjednywania sobie sympatii otoczenia, co było tak charakterystyczne dla Krasickiego. Te niecodzienne walory sprawiły, że nawet to, co w osobowości XBW było raczej niechlubne, usuwało się w cień i w ostatecznym

rozhanku służyło dobru. Przytoczmy słowa Cazina: „On, tak frywolny, tak nierozważny, potrafił przekształcić swą szaloną niefrasobliwość w pogodną mądrość i z właściwą sobie przemyślnością i sprytem, najgorszą ze swych wad przeistoczył w najpiękniejszą z zalet”. Podobnie rzecz się miała z jedną z najwstydlivszych stron życia Krasickiego, jego stosunkami z dworem pruskim. Znajdziemy tu, rzeczywiście, wiele postępów tworzących drastyczny dysonans z ówczesną sytuacją narodu polskiego i udziałem, jaki w tym miał Fryderyk II, ale przecież Krasicki nie mógł służyć ojczyźnie tym, czego był pozbawiony. Nie zbywało mu na heroizmie, lecz przecież na innym polu oddał swemu narodowi przysługę nie do pogardzenia, a „pożytki” rodaków zaprzętały nieprzerwanie umysł pisarza. Krasicki „zmusił” Prusaków do uznania w nim wybitnego Polaka, postaci niezwyklej i pełnej uroku. Zauważmy, że podobny typ osobowości reprezentował Stanisław August Poniatowski. Stwierdzić trzeba, że dla króla autor książki mniej ma jednak pobrażenia. Zachowanie bytu państwowego było bowiem kardynalnym obowiązkiem monarszym. Rozliczne talenty i zasługi Stanisława Augusta bledną wobec braku męstwa i nieudolności w sprawie najważniejszej. Bardzo przekonujące są rozważania Cazina na temat [pacyfizmu](#) Krasickiego. On istotnie nienawidził wojny i przemocy, wielcy wodzowie i zdobywcy byli dlań tylko łupieżcami. W gruncie rzeczy nie cenił wojska, co w ówczesnej sytuacji było postawą dwuznaczną. Zdawał sobie z tego sprawę i wobec konieczności historycznej skłonny był do kompromisu. Tak jak ostatni król Rzeczypospolitej, trafił na czasy dla siebie niełaskawe.

7. Cazin podkreśla niejednokrotnie wielką pracowitość Księcia Biskupa Warmińskiego i jednocześnie jego niezdolność do głębszych porywów uczuciowych, kierowanie się raczej rozumem niż sercem. Oto jak porównuje Krasickiego z La Fontaine'em: „Kiedy spojrzymy na tych dwóch pisarzy, na ich życie i twórczość, kiedy pomyślimy o ich narodowym temperamencie, z jednej

strony mając zmysł praktyczny, logikę, siłę intelektu, które to cechy zazwyczaj przypisuje się naszemu narodowi, z drugiej zaś właściwą Słowianom wrażliwość i marzycielstwo – odnosimy wrażenie, iż to właśnie La Fontaine powinien być Polakiem, Krasicki zaś Francuzem”.

8. Interesująca jest analiza hedonizmu Krasickiego, jego zamiłowanie do życia pełnego, bogatego w doznania, zbytkownego i wygodnego.
9. Trzeba było nie lada sprytu i zarazem chłodu uczuciowego, aby taki ideał życiowy realizować z uporem w owych gorących czasach. Cazin pokazuje, jak Krasicki doszedł w końcu do głębokiego poczucia „marności spraw tego świata, a może i nicości ludzkiego losu”. Zastanawia podkreślenie – bardzo sugestywne – niepokoju wewnętrznego jako ważnej cechy osobowości Księcia Biskupa Warmińskiego. Jest to cecha kłócąca się z jego obiegowym wizerunkiem i zresztą Cazin ukazuje ją jako znamię osobowości rozdartej: „Zmiana miejsca pobytu jednocześnie pociąga go i napełnia przerażeniem; jakbyśmy to potocznie określili «coś go gna»: niepokój, niestałość, niemal żyłka podróżnicza”.
10. Antynomie Księcia Biskupa Warmińskiego czynią go bliższym; ożywiają tę postać, której groziło zastygnięcie w pozie dostojnika kościelnego, korzystającego bez skrupułów z uroków życia, prawiącego morały i nie tracącego dobrego humoru nawet w najbardziej tragicznych chwilach dla jego narodu.
11. Książka Cazina jest również bardzo interesująca dzięki licznym w niej uwagom nie dotyczącym bezpośrednio Krasickiego, ale – powiedzmy tak – charakteru narodowego Polaków. Takie opinie cudzoziemców (zwłaszcza gdy nie ma powodów, by ich posądzać o stronniczość) mają szczególną wymowę. Pochwały bardziej podnoszą na duchu, a słowa dezaprobaty czy nagany dotkliwiej bołą. Gdy wypowiada je bowiem nasz rodak, wówczas dopatrujemy się w nich – nawet mimo woli – intencji

wychowawczych, kiedy zaś padają z ust życzliwego nam skądinąd cudzoziemca, zdają się przekazywać „nagą” prawdę. Bo oto nieuprzedzony i kompetentny Francuz (powiedzmy) przykłada do naszej historii taką samą miarkę, jak do historii innych, obcych mu narodów. Patrzy „chłodnym okiem” i ocenia, wzbudzając w nas podejrzenie, że może jednak, mimo wszystko, nazbyt jesteśmy pobłażliwi dla własnych słabości.

Źródło: Jerzy Snopek, *Francuski portret XBW*, „Twórczość” 1984, nr 2.

Słownik

monografia

praca naukowa poświęcona jednemu zagadnieniu, jednej epoce, życiu lub twórczości jednej osoby itp.

pacyfizm

ruch społeczno-polityczny działający na rzecz utrzymania pokoju, potępiający wszystkie wojny bez względu na ich przyczyny i charakter

Ilustracja interaktywna

Polecenie 1

Madame de Pompadour została ukazana na obrazie François Bouchera. Przyjrzyj się dziełu i wypisz cechy (zewnątrzne i wewnętrzne) namalowanej kobiety.

François Boucher, *Madame de Pompadour*, 1756

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Polecenie 2

Zarówno monografia, jak i portret, których przykłady zostały omówione w tej lekcji, są dziełami poświęconymi jednej osobie. Wyjaśnij, jaką wiedzę o danej postaci daje odbiorcy każdy z przywołanych tekstów kultury. Czy któryś z tych przekazów można uznać za bardziej obiektywny? Swoją odpowiedź uzasadnij.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Dlaczego autorami ujęć monograficznych twórczości oświeceniowych polskich literatów są wyłącznie cudzoziemscy badacze literatury?

Ćwiczenie 2

Wskaż podstawowe kryterium, jakim posługuje się Paul Cazin, omawiając i oceniając twórczość Ignacego Krasickiego.

Ćwiczenie 3

Jaki inny cel, poza przedstawieniem twórczości, przyświeca Cazinowi w monografii o XBW?

Ćwiczenie 4

W jakim stosunku pozostaje akapit 6. do akapitu 5.? Zaznacz właściwą odpowiedź.

Akapit 6. jest rozwinięciem myśli podjętej w akapicie 5.

Akapit 6. podejmuje nową myśl 5.

Akapit 6. jest polemiczny w stosunku do akapitu 5.

Ćwiczenie 5

Wyjaśnij, na czym polega dwuznaczność postawy Ignacego Krasickiego w kontekście historii Polski w 2. połowie XVIII w.

Ćwiczenie 6

Jakie stereotypy przypisuje Cazin Polakom i Francuzom, gdy stwierdza, że „La Fontaine powinien być Polakiem, Krasicki zaś Francuzem”?

Polacy	Francuzi
<div style="border: 1px solid gray; height: 25px;"></div>	<div style="border: 1px solid gray; height: 25px;"></div>
<div style="border: 1px solid gray; height: 25px;"></div>	<div style="border: 1px solid gray; height: 25px;"></div>
<div style="border: 1px solid gray; height: 25px;"></div>	<div style="border: 1px solid gray; height: 25px;"></div>

Ćwiczenie 7

Stwierdzenie „La Fontaine powinien być Polakiem, Krasicki zaś Francuzem” odnosi się do opisanego wcześniej paradoksu i zawiera

hiperbolę.

alegorię.

paradoks.

ironię.

Ćwiczenie 8

Tekst Jerzego Snopka pod względem formy jest:

recenzją.

felietonem.

esejem.

rozprawą naukową.

Ćwiczenie 9

Wymień trzy cechy tekstu Jerzego Snopka, które wskazują na wybraną w poprzednim punkcie formę.

Ćwiczenie 10

Uzupełnij mapę myśli z cechami stylu Cazina.

- Styl Cazina

Dla nauczyciela

Autor: Joanna Oparek

Przedmiot: Język polski

Temat: Czytanie ze zrozumieniem: Francuski portret

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbole; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;

3) rozpoznaje specyfikę tekstów publicystycznych (artykuł, felieton, reportaż), retorycznych (przemówienie, laudacja, homilia), popularnonaukowych i naukowych (rozprawa); wśród tekstów prasowych rozróżnia wiadomość i komentarz; rozpoznaje środki językowe i ich funkcje zastosowane w tekstach; odczytuje informacje i przekazy jawne i ukryte; rozróżnia odpowiedzi właściwe i unikowe;

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

1) wykorzystuje wiedzę z dziedziny fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów oraz tworzeniu własnych wypowiedzi;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

2) buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej, z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki;

12) wykorzystuje wiedzę o języku w pracy redakcyjnej nad tekstem własnym, dokonuje korekty tekstu własnego, stosuje kryteria poprawności językowej.

IV. Samokształcenie.

9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

Kształowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- analizuje tekst na temat monografii Cazina poświęconej Krasickiemu;
- wyjaśnia, według jakich kryteriów francuski polonista ocenił postać i dorobek Krasickiego;
- dokonuje analizy innego przykładu francuskiego portretu – dzieła francuskiego malarza François Bouchera.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- rozmowa kierowana;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel inicjuje rozmowę na temat, jak określić miejsce utworów Krasickiego w literaturze powszechnej. Pyta uczniów, jak – ich zdaniem – utwory Krasickiego wypadają w konfrontacji z innymi europejskimi autorami, np. z La Fontainem, czy Wolterem. Nauczyciel może także zapytać, co uczniowie wiedzą o całości twórczości Ignacego Krasickiego i jego pozycji na tle literatury europejskiej epoki.
2. Nauczyciel zwraca uwagę, że odbiór twórczości i postaci przez krytykę, np. francuską może różnić się od odbioru polskiej krytyki i podkreśla znaczenie osobistego spojrzenia autora każdego tekstu krytycznego – tym samym naprowadza uczniów na zrozumienie tematu lekcji.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel udostępnia uczniom e-materiał: „Czytanie ze zrozumieniem: Francuski portret”. W kilku zdaniach wprowadza uczniów w zadanie dotyczące przeczytania ze zrozumieniem tekstu poświęconego monografii Cazina na temat recepcji twórczości Ignacego Krasickiego, która stanowi tytułowy francuski portret pisarza.
2. Nauczyciel wraz z uczniami określa cele lekcji i kryteria sukcesu.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie indywidualnie zapoznają się z tekstem w sekcji „Przeczytaj” i zapisują w zeszycie minimum pięć pytań do tekstu. Uwaga: każde z pytań musi rozpoczynać się od słowa „dlaczego”. Następnie szukają osoby do pary i zadają jej pytania sformułowane podczas czytania tekstu. Wątpliwości omawiają z nauczycielem. Nauczyciel prosi dwie osoby o podanie najistotniejszych (ich zdaniem) pytań. Pozostali uczniowie uzupełniają listę z pytaniami.
2. Nauczyciel wraz z uczniami ocenia zasadność pytań – ich znaczenie dla zrozumienia tekstu. Najważniejsze z nich zapisuje na tablicy. Wraz z uczniami formułuje odpowiedzi i ocenia, czy wyłania się z nich tytułowy francuski portret Ignacego Krasickiego oraz czego uczniowie dowiedzieli się na temat monografii Cazina
3. Nauczyciel robi krótkie wprowadzenie na temat istoty portretu literackiego, który ukazuje cechy portretowanej osoby, podobnie jak ma to miejsce w malarstwie.
4. Nauczyciel przechodzi do sekcji „Ilustracja interaktywna” i daje uczniom czas na zapoznanie się materiałem. Następnie uczniowie wykonują polecenie 1. Wybrana osoba prezentuje odpowiedź, a nauczyciel komentuje. Polecenie 2 może być wykonane indywidualnie w formie pisemnej lub przybrać formę dyskusji moderowanej.
5. Nauczyciel zachęca uczniów do wypowiedzi, czy zauważają specyfikę francuskiego sposobu portretowania – niezależnie, czy mowa o portrecie literackim, czy malarskim, portrecie pisarza czy damy. Nauczyciel może naprowadzić uczniów na podkreślenie cech takich jak światowość lub hedonizm (zostały one podkreślone w obu omawianych portretach).
6. Uczniowie przechodzą do sekcji „Sprawdź się”, dobierają się w pary i wykonują ćwiczenia 1, 2, 3, 4, 5. Po każdym ćwiczeniu wybrane osoby prezentują odpowiedzi,

a nauczyciel komentuje. Pozostałe ćwiczenia uczniowie wykonują wspólnie, wraz z nauczycielem.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel prosi chętnego ucznia o podsumowanie wiedzy na temat monografii Cazina – portretu francuskiego Ignacego Krasickiego. Pozostali uczniowie mogą uzupełnić wypowiedź.
2. Nauczyciel pyta uczniów, co sprawiło im trudność w zrozumieniu tekstu na temat monografii Cazina, a co było najbardziej pomocne. Następnie wraz uczniami ustala, czy zostały spełnione kryteria sukcesu.
3. Nauczyciel podsumowuje lekcję – podkreśla rolę twórcy portretu (literackiego lub malarskiego) i jego osobistą perspektywę.

Praca domowa:

1. Stwórz portret literacki znanej osoby ze świata kultury. Zastanów się, czy twój portret różni się od obrazu encyklopedycznego lub medialnego wizerunku tej osoby. Oceń, czy twoje spojrzenie na wybraną osobę jest indywidualne i oryginalne.

Materiały pomocnicze:

- *Doskonalenie warsztatu nauczyciela polonisty*, pod red. Anny Janus-Sitarz, Kraków.
- Sokołowski Stanisław, *Jeszcze o czytaniu ze zrozumieniem* w: „Życie Szkoły”, 2004, nr 3, s. 158-160.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimediami z sekcji „Ilustracja interaktywna”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.